

Tartu Ülikool
Sotsiaalteaduste valdkond
Haridusteaduste instituut
Õppekava: Koolieelse lasteasutuse õpetaja

Merlyn Karu

ERIVAJADUSEGA LAPSE JA EAKOHASE ARENGUGA LAPSE SOTSIAALNE
SUHTLEMINE LASTEAIAS ÕPETAJATE HINNANGUTE ALUSEL

bakalaureusetöö

Juhendaja: TÜ Eripedagoogika assistent Maris Juhkam

Tartu 2019

Resümee

Erivajadusega lapse ja eakohase arenguga lapse sotsiaalne suhtlemine lasteaias õpetajate hinnangute alusel

Käesoleva uurimistöö eesmärgiks oli kirjeldada erivajadustega laste ja eakohase arenguga laste sotsiaalset suhtlemist (mäng; õpetajate, tugisikute ja abiõpetajate roll eakohaselt arenenud laste ja erivajadustega laste omavahelise suhtlemise toetamisel; erivajadustega lapse abistamine eakohaselt arenenud lapse poolt; konflikti tekkimine ja konfliktiolukorras käitumine) rühmas õpetajate hinnangute alusel. Käesolevas uurimuses kasutati kvalitatiivset meetodit. Andmeid koguti antud uurimuse autori poolt koostatud intervjuuga, millele vastas üheksa koolieelse lasteasutuse õpetajat. Uurimuse tulemused näitasid, et erivajadusega laste ja eakohaselt arenenud laste vahel on valdavalt head suhted, olgugi, et mõneti jääb puudu sotsiaalsetest oskustest.

Märksõnad: *erivajadusega lapsed, laste sotsiaalsed oskused, koolieelse lasteasutuse õpetajad*

Abstract

Social interaction of the child with special needs and the child with age-related development in the kindergarten based on teacher assessments

The objective of the research was to describe special needs children and age-related children development in the kindergarten on the basis of teacher assessments (game; the role of teachers, support persons and assistant teachers in supporting the interaction between age-related children with special needs; helping special need children by age-related children; conflict and conflict behavior). Data was collected from nine preschool teachers with an interview compiled by the research author. The results of the study showed that there are predominantly good relationships between children with special needs and age-related children, although there is some lack of social skills.

Keywords: *Special needs children, children's social skills, preschool teacher*

Sisukord

Sissejuhatus.....	4
Sotsiaalsete oskuste mõiste ja tähtsus	4
Erivajadusega laps lasteaias	6
Kaasav haridus	8
Erivajadusega lapse toetamine lasteaias.....	8
Enimlevinud erivajadused	10
Mängu olemus, tähtsus ja liigid.....	12
Uurimuse eesmärk ja uurimisküsimused.....	13
Metoodika	13
Valim.....	13
Andmekogumine	14
Andmeanalüüs	14
Tulemused.....	15
Mängud.....	15
Õpetajate, tugiisikute ja abiõpetajate roll eakohaselt arenenud laste ja erivajadustega laste omavahelise suhtlemise toetamisel	15
Erivajadusega lapse abistamine eakohase arenguga lapse poolt.....	16
Konflikti tekkimine ja konfliktiolukorras käitumine	17
Arutelu	18
Tänu sõnad.....	20
Autorsuse kinnitus	20
Kasutatud kirjandus	21
LISA 1.	

Sissejuhatus

Eelkoolieaks ehk 6.-7. eluaastaks peaksid välja kujunema lastel sotsiaalsed oskused: sotsiaalne mõistmine - otsuste tegemine, reeglite järgimine; suhted eakaaslastega - osalemine ühistegevuses, dialoogi kasutamine; prosotsiaalne käitumine - lohutamine ja jagamine (Männamaa & Marats, 2009). Suhtlemisel eakaaslastega on oluline roll elus läbilöömiseks. Omavanustega suheldes saab laps kogemusi, kuidas suhelda eakaaslase kui võrdsega. Lapsel on vaja tunda, et ta kuulub eakaaslaste gruppi, kuna see aitab tal hilisemas sotsiaalses elus hakkama saada. Siinkohal võib sotsiaalsete oskuste puudumine kaasa tuua kiusamise või tõrjumise. Seejuures on õpetajal oluline roll näidata lastele eeskjuu, kuidas suhelda positiivselt „raskete” lastega. (Tropp & Saat, 2008).

Autorile teadaolevalt on varasemates erivajadustega laste ja eakohase arenguga laste teadusuuringutes osalenud kooliealised lapsed. Lasteaiaaalist laste seas pole sarnaseid uuringuid läbi viidud. Samuti pole töö autor leidnud kirjandusest uurimusi, kus käsitletakse põhjalikumalt lasteaiaõpetajate arvamus eakohase arenguga ja erivajadustega laste vahelisi sotsiaalseid suhteid. Selle probleemi uurimisest saavad kasu lasteaiaõpetajad ja lapsevanemad, kuna intervjuu annab ülevaate eakohase arenguga lapse ja erivajadusega laste sotsiaalsetest suhetest lasteaiaaas. Lasteaiaõpetajal on oluline roll toetamaks lastevahelisi positiivseid suhteid. Esmalt tuleks täpsustada eakohase arenguga laste ja erivajadustega laste vahelisi suhteid selleks, et aru saada, kuidas on vaja lapsi sotsiaalsetes suhetes abistada.

Sotsiaalsete oskuste mõiste ja tähtsus

Sotsiaalseid oskusi defineeritakse erinevalt ja see oleneb nii ajajärgust kui ka kultuurist (Keltikangas-Järvinen, 2013). Eesti koolieelse lasteasutuse riiklikus õppekavas (2008) on kirjas, et sotsiaalsete oskuste all mõistetakse lapse oskusi teistega suhelda, tajuda nii ennast kui ka teisi enda ümber, võtta omaks ühiskonnas üldtunnustatud tavasid ning lähtuda eetilistest tõekspidamistest. Sotsiaalseid oskusi võib tõlgendada kui toimetulekut seltskonnas, mis kujunevad kogemuste ja kasvatus kaudu. Sotsiaalseid oskusi saab õpetada erineva temperamendiga lastele. (Keltikangas-Järvinen, 2013). Tänapäeva sotsiaalsete oskuste käsitletud peavad oluliseks kontakteerimiskiirust, vestlusvalmidust ja loomulikku suhtlemist. Sotsiaalsed

oskused paistavad silma teiste austamisega ja reeglitest kinnipidamisega (Keltikangas-Järvinen, 2011). Eelkoolieas on tähtis kujundada esmaseid sotsiaalseid oskusi: abistamist, lohutamist või jagamist (Männamaa & Marats, 2009).

Sotsiaalset käitumist õpitakse eelkõige kodus, kuna sealsete tegevuste käigus on tugevamad emotsioonid, mis õppimist toetavad (Keltikangas-Järvinen, 2013). Lapsevanemal on oluline roll lapse suhtluskeskkonna ja minapildi loomisel (Tropp & Saat, 2008). Samuti on oluline roll peres õdedel ja vendadel. See, et õed-vennad on eri vanusega, aitab sotsiaalseid oskusi paremini omandada ja eakaaslaste keskel paremini hakkama saada. Ühe pere lastel tuleb omavahel jagada vanemate tähelepanu ja tulla toime erinevate emotsioonidega turvalises kodukeskkonnas, kus arvestatakse üksteise tunnetega. Sotsiaalsed suhted avalduvad esmalt kiindumussuhtena, mis õpetab lastele vastastikust suhtumist ja omavahelist läbisaamist. Turvaline kiindumussuhe loob aluse hilisemale suhtlusele. Tihti viiakse vanem laps lasteaeda (uue) beebi sündides, mistõttu jääb kasutamata võimalus lapse personaalsuse arendamiseks. See omakorda tekitab kadedust, mis võib jääda laste eraldamisega kestma (Keltikangas-Järvinen, 2013).

Teistsugune roll laste elus on eakaaslastel, sest laste vanus on enam-vähem sama. Suhtlemine toimub kui võrdsega, mistõttu saab laps teistsuguse kogemuse kui õdede-vendadega. Lapse sotsiaalsele arengule on tähtis toetav ja positiivne keskkond. (Tropp & Saat, 2008). Lapsi tuleb julgustada ühinema samade huvigruppidega. Kuue kuni seitsmeaastased lapsed hakkavad aru saama, et gruppi kuulumine võib suurendada nende eneseusaldust ja kuuluvustunnet. Kuna lapsed otsivad mängukaaslasti omavanuste hulgast, võib sõprussuhe saada sama tähtsaks, kui lapse pere. (Shapiro, 1997). Lastel, kes teistega läbi ei saa, jääb puudu eakohastest vestlusoskustest (Shapiro, 1997). Sotsiaalse populaarsuse järgi on lapsi jagatud järgmiselt: aktiivselt tõrjutud, kõrvale jäetud ja soositud lapsed. Aktiivselt tõrjutud lapsed on energilised, jutukad, üritavad teistega kontakti luua, kuid lõpuks jäävad siiski üksi. Kõrvalejäetud lapsed on arad ning agressioonis nad tõmbuvad eemale. Soositud lapsed teevad koostööd ja jagavad asju ning nad ei kasuta agressiooni. Tihti saavad kergesti ärrituvad lapsed negatiivset tagasisidet. (Keltikangas-Järvinen, 2011).

Agressiivsus tekib sotsiaalsete oskuste puudumisel. Tihti aitab vägivald kiiremini tulemust saavutada ja hakatakse seda mustrit kordama. Agressiivne käitumine on püsiv, kuna sel

on kalduvus laieneda ja tugevneda. Poistel ja meestel on see püsivam, kuna seda aktsepteeritakse neil rohkem. Vägivaldset lasteaialast hakatakse matkima, mistõttu agressiivsus laieneb ka tüdrukutele. Agressiivsus on seotud lapse vanusega. Lapse kasvades see väheneb või muutub verbaalseks. Sellegipoolest tuleks lastele algusest peale õpetada täiskasvanute normistikule tuginevat käitumist. (Keltikangas-Järvinen, 2011).

Erivajadusega laps lasteaias

Enne kooli minemist peab laps omandama erinevad oskused. Lasteaed on lapsele soodne arengukeskkond siis, kui arvestatakse lapse individuaalsuse ja eripäradega. Kui laps käib lasteaias, on vastutus lapse kasvatamisel ja arenemisel jagatud pere ja lasteaia vahel. Juba 2007. aastal liikusid koolieelsed lasteasutused selles suunas, et enne kooli oleks lastel piisavalt tegevusi, et võimetekohaselt areneda. (Häidkind, 2007).

Trondheimi, Norra ja selle ümbruse koolides tehti uurimus neljanda kuni seitsmenda klassi õpilaste seas. Uurimus käsitles laste sotsiaalse positsiooni suhet ja sotsiaalseid suhteid erivajadustega lastega tavakoolis. Erivajadustega laps on laps, kelle võimetest, tervises seisundist, keelelisest ja kultuurilisest taustast ning isiksuseomadustest tingitud arenguvajaduste toetamiseks on vaja teha muudatusi või kohandusi lapse kasvukeskkonnas (mängu- ja õppevahendid, ruumid, õppe- ja kasvatusmeetodid jm) või rühma tegevuskavas. (Koolieelse lasteasutuse riiklik õppekava, 2008). Tulemused näitavad, et on põhjust muretseda erivajadustega laste sotsiaalsete oskuste pärast. Tihti ei mõista erivajadusega lapsed teisi lapsi ja esineb raskusi teiste lastega suhtlemisel. Uurimusest selgus, et erivajadusega lapsed on ebapopulaarsed – neil pole sõpru ja nad üldiselt ei kuulu sõprusgruppidesse. Eriti puudutavad need probleemid autiste, käitumisraskustega ja vaimsete häiretega lapsi. Samas leiti, et pidev treenimine aitab sotsiaalseid oskusi paremini omandada. Tuli veel välja, et erinevad lapsed vajavad erinevat tuge. Siin aitaks kaasa sarnaste probleemidega laste gruppide moodustamine, kus erivajadusega lapsed saavad abi. Tulemused näitasid ka, et laste vanemaks saamisega olukord paraneb. Mida varem algab laste abistamine, seda rohkem see erivajadusega lapsi aitab. (Frostd & Pijl, 2007).

Alates varasematest empiirilistest uuringutest (nt Strain & Timm, 1974; Strain, Shores, & Timm, 1977; Strain & Odom, 1986; Strain & Danko, 1995) on välja töötatud 9 põhiküsimust, kuidas sekkuda erivajadustega laste puhul:

1. on oluline õpetada erivajadusega lapsi esmalt tervitama, naeratama jms,
2. erivajadusega lastega tegelevad isikud peavad olema järjepidevad,
3. erivajadusega lastega tegelevad isikud peavad lähenema igale lapsele individuaalselt,
4. erivajadusega lastega tegelevad isikud peavad kasutama erinevaid võimalusi, kuidas erivajadusega lapsi rühma sobitada,
5. erivajadusega lastega tegelevad isikud peavad uurima mänguasjade mõju laste omavahelisele suhtlusele,
6. erivajadusega lastega tegelevad isikud peavad uurima materjalide mõju laste omavahelisele suhtlusele,
7. tuleb leida tasakaal õpetaja juhiste andmise ja laste iseseisvuse vahel,
8. tuleb õpetada pidevalt sotsiaalseid oskusi, terve päeva jooksul, tegevuste käigus,
9. tuleb anda lapsele positiivset tagasisidet.

Lapsevanematelt on küsitud, mida nad soovivad, et nende erivajadustega lapsed lasteaia programmidest varakult omandaksid. Selgus, et lapsevanem soovib, et tema laps areneks keskkonnas, kus on tavalapsed. (Strain & Smith, 1996). Üha enam soovitakse erivajadustega lapsi paigutada tavarühma. See aga nõuab lasteaiaõpetajalt vastavat pädevust, kuna laste arv rühmas on suur ja tihti puudub erivajadusega lapsel tugiisik. Keeruline on organiseerida igapäevatööd, vestlusi lastevanematega ja saada toetust. (Kulderknup, 2009b). Samuti võib tavarühma paigutamine põhjustada lapsel tagasilanguse või häirituse sotsiaalsel suhtlusel ja mängimisel. See võib tuleneda õppija võimete erinevusest, taustast ja isiksuse omadustest sedavõrd, et nende õppimisvajadusi on raske rahuldada tavapärasel ja kergesti kättesaadaval viisil. (Kõrgesaar, 2010).

Koolieelse lasteasutuse seaduses (1999) toimus oluline muudatus seoses erivajadusega lastega, mis annab direktorile õiguse teha ettepanek valla- või linnavalitsusse, luues erivajadusega lastele sobitus- või erirühmi, kuhu võetakse lapsi vastu vanema kirjaliku avalduse alusel. Sõimerühmas võib olla kuni 14, lasteaiarühmas kuni 20 ja liitrühmas kuni 18 last.

Vajadusel saab hoolekogu ettepanekul suurendada laste arvu rühmas. Eesti koolieelse lasteasutuse riiklikus õppekavas (2008) on kirjas, et erivajadusega lapse arengu toetamine lasteaias on lapsega tegelevate pedagoogide ühine töö, mille eest vastutab juhataja.

Kaasav haridus

Kõikide laste kaasamine ja nende individuaalsusega arvestamine pole just lihtne töö ja võib asetada koolide juhtkonnad ja õpetajad rasketesse situatsioonidesse. Erivajadusega laste kaasamisel on oluline nii sotsiaalse kaasatuse suurendamine kui ka ühiskonna demokraatiseerimine. Kaasav haridus kooli seisukohalt tähendab õpilase täielikku osalemist õppetegevuses ja kõiges, mis koolis sooritatakse. Arengukavade koostamisel pööratakse erilist tähelepanu neile, kes vajavad enam tuge. (Kukk, 2007).

Kaasava hariduse põhimõte on tagada vastavalt erivajadusega lapse vajadustele arengukohane õpe (Watkins, 2007). Samuti tagada edasine õpe kodulähedases koolis koos teiste eakohaselt arenenud lastega (Koolieelse lasteasutuse seadus, 1999). Kõrgesaar (2002) toob välja, et arenenud riikides hariduslik erivajadus mõtestab lahti lapse suutmatust hakkama saada tavatingimustes. Kaasava hariduse realiseerimiseks on loodud ühendusi, mis neid põhimõtteid ka toetavad. Kaasamist toetavat hindamissüsteemi hakati uurima 2005. aastal. Kuna sinna oli kaasatud pea 50 eri riiki, olid eesmärgid, meetodid ja protseduurid erinevad. (Watkins, 2007). Kvaliteetse hariduse kättesaamine kõigile on kaasava hariduse juures oluline. Kaasavat haridust ei mõtestata veel ühtselt. Õppides lapsi varakult tundma ja sekkudes varakult, õnnestub pakkuda lastele õigeaegselt abi. (Soriano, 2014).

Erivajadusega lapse toetamine lasteaias

Erivajadusega lapse arendamisel on väga oluline seada lapsele jõukohased arengueesmärgid, valida õpetamise süsteem, meetodid ja vahendid (Häidkind & Kuusik, 2008). Haridus- ja Teadusministeeriumi (2018) veebilehel on välja toodud jõukohaste õppematerjalide ja -kavade kasutamine õppeasutuses. Õpetajal on abiks riiklik õppekava, mida kasutades saab ta enda tegevused organiseerida lapsest lähtuvalt (Koolieelse lasteasutuse riiklik õppekava, 2008).

Lasteasutuse õppekavas tuuakse välja, kuidas toetatakse erivajadustega last, kuidas toimitakse koolipikenduse korral ning millised võimalused on logopeedile ja eripedagoogile. (Kulderknup, 2009b). Õppe- ja kasvatustegevuse muudab ühtseks lapse elust ja ümbritsevast keskkonnast tulenev informatsioon. See toimub kuulamise, kõnelemise, lugemise, kirjutamise, vaatlemise, uurimise, võrdlemise, arvutamise ning mitmesuguste liikumis-, muusika- ja kunstitegevuste lõimimisel õppe- ja kasvatustegevuse kavandamisel ja korraldamisel. (Koolieelse lasteasutuse riiklik õppekava, 2008).

Varajase sekkumise efektiivsus sõltub eelkõige meeskonnatööst, mitte vaid õpetajast (Häidkind & Kuusik, 2008). Kuna olulisel kohal on erivajadusega lapse arengu planeerimisel keskkond, tuleb teha lapsega tegelevatel spetsialistidel ja vanematel koostööd. Koostöö korraldus sõltub lasteasutuse juhtkonnast, kohalikust omavalitsusest, meeskonnast ja erivajadusega lapse eripäradest. Samuti uuritakse individuaalse arenduskava koostamist ja üleüldist koostööd spetsialistide, lapse ja lapsevanemate vahel. (Kulderknup, 2009b). Erivajadustega lastel ei saa arvestada vaid üldist õppekava, sest nende arengutsoon on kitsam kui eakohase arenguga lastel (Kulderknup, 2009a). Spetsialistide nõuannetel saab õpetaja lapse arenguks palju kaasa aidata (Häidkind & Kuusik, 2008).

Ülioluline on mõista õpetajate kaasatust, et selgitada välja tõhusad tavad kaasamise edendamiseks. Kaasamise edukus sõltub suuresti haridustöötajate hoiakutest, mille alla kuuluvad oskused ja mugavused. (Kulderknup, 2009a). Uuringud on näidanud, et suure eneseteadlikkusega õpetajad kasutavad positiivsemaid sekkumisi, näiteks kiitust ja tugevdamist, samas kui madala enesekindlusega õpetajad kasutavad keeruliste käitumisviisidega tegelemisel rohkem autoriteetset või piiravat meetodit (Gebbie, Ceglowski, Linda, Taylor & Miels, 2012). Teadusuuringud väidavad, et kergemate või mõõdukate erivajadustega lapsi, kes vajavad vähem õpetajate täiendavaid õpetamis- või juhtimisoskusi, aktsepteeritakse rohkem (Dupoux, Wolman, Estrada, 2005 viidatud Lee et al., 2015 j).

Õpetajatel peavad olema piisavad teadmised erivajadustega seotud kognitiivsetest, käitumuslikest ja sotsiaalsetest omadustest, et kujundada erivajadustega laste jaoks sobivad õpikogemused ja õpetamisstrateegiad (Fox, Dulap, Hemmeter, Joseph ja Strain, 2003 viidatud Lee et al., 2015 j). Selleks, et last toetada ja rühma tegevustesse kaasata, tuleb esmalt selgeks teha lapse arengutase. Enamasti alustatakse lapse vaatlemisest. Kuna lapse arengut tuleb pidevalt

jälgida, toimub kaks korda aastas arenguveestlus. Selleks, et lastele sobivaid arengutingimusi luua, tuleb aru saada, mis on laste oskused ja arendamist vajavad küljed. Üldoskuste areng on eriti oluline erivajadustega laste puhul, kuna igapäevaelu võib neile raskusi tekitada. Info detailsus ja hulk suureneb vanuse kasvades. (Kulderknup, 2009a). Üldiselt hindab lapse arengut lasteaiaõpetaja, vajadusel kaasatakse ka teisi spetsialiste (Kulderknup, 2009a).

Enimlevinud erivajadused

Erivajaduse esimeseks märkajaks on samuti tavaliselt õpetaja (Märka ja toeta last, 2010). Vaimne alaareng kaasab madala intelligentsuse ja eakohasest aeglasema arengu. Tihti paistab silma lapse alakõne, mis avaldub lapse varases eas. Kõneloome on piiratud, kuna vaimse alaarenguga lapsed ei pruugi sõnade tähendust mõista. (Susi, 2014). Probleeme esineb ka õppeprotsessides, mis ilmnevad juba varases lapseas. Õpiraskused tulenevad erinevatest aspektidest (bioloogilised põhjused, lapse isikuomadused, ebasoodsad keskkonnatingimused), mis omakorda piirab lapse normaalset arengut. Õpiraskustega õigeaegselt tegelemine annab lastele võimaluse oma eluga iseseisvalt toime tulla. Õpiraskustega lastel tuleks arendada tugevaid külgi, kuna õpisuutlikkusel on piirid. (Kõrgesaar, 2002). Kõik lapsega tegelevad inimesed peavad olema järjekindlad reeglite kehtestamisel ja tegevuste läbiviimisel. Tähtis on lapse mõistmine ja koostöö kodu ning spetsialistide vahel. (Sarjas, 2011).

Käitumishäireks nimetatakse eakohasest ja tavapärasest käitumisest kõrvalekaldumist, millega kaasneb pidev reeglite või põhiõiguste rikkumine. Käitumishäireid pole võimalik meditsiiniliselt ravida. See-eest saab aidata pedagoog, õpetades lapsele uusi käitumisviise, tegeledes samaaegselt lapse ja kogu rühmaga. (Susi, 2014).

Aktiivsus- ja tähelepanuhäirele (ATH) viitab lapse liigne aktiivsus, vähene keskendumis- ja püsivusvõime ja raskesti juhitud käitumine (Susi, 2014). Eelkooliealisele ATH-ga lapsele võib igapäevaelu valmistada raskusi, kuna laps hüppab ühelt tegevuselt teisele. Samuti võivad ATH-ga lapsed olla kohmakad, mis võib neile tekitada ohtlikke olukordi. Lapsevanematele tuleb selgitada, et ATH lapsel on päevakava ja rutiin väga tähtsal kohal. Samas on oluline ka lapse kiitmine ja toetus, kuna äpardusi juhtub neil rohkem, kui tavaliselt. (Sarjas, 2011). Konfliktide vältimiseks tuleb osata ATH last hoida tegevuses (Susi, 2014).

Pervasiivsed arenguhäired ehk autismispektrihäired esinevad lastel, kellel on ajutalitluse eripärad. Sellise häirega lastel esineb tegevuse ja huvide piiratust ja korduvust. Sagedaseimad neist on autism ja Aspergeri sündroom. Autismiga laps paistab silma erakliikkuse, kõne- ja keelearengu häirete, kajakõne, tegevuste korduste ja pilkkontakti puudumisega. Autismile võib lisanduda veel teisi häireid (vaimne alaareng, ATH, epilepsia, emotsionaalsed häired). Kuna autismiga lapsed ei omanda iseseisvalt peaaegu midagi, vajavad nad pidevat juhendamist ja abi. Tähtis on, et autismiga laps õpiks iseseisvalt hakkama saama. (Sarjas, 2011). Aspergeriga lastel esineb lisaks sotsialiseerumisele ka raskusi abstraktsete mõistete tajumisel. Samuti on neil ülitundlikkus või tundetus ümbritseva suhtes ja peenmotoorika probleemid. Aspergeri sündroomiga lapsega tuleb rääkida konkreetset, kuna nad ei pruugi suhtlejast aru saada, mistõttu võivad nad küsimusi korrata. Samuti ei pruugi nad mõista kehakeelt. (Susi, 2014).

Meeleluuhäire on meeleolu muutuste kõikumine, mis on omakorda jaotatud kergeks, mõõdukaks ja raskeks meeleluuhäireks. Meeleluuhäire määratlemisel on oluline lapse vanus ja arengutase. Laps peab saama enda emotsionaalsed vajadused (armastus, turvalisus, positiivsed elukogemused, huumor, lugupidamine) rahuldatud. Juhul kui see jääb kodus vajaka, tuleb need rahuldada lasteaias. (Susi, 2014).

Kuna lapsed puutuvad igapäevaelus kokku erinevate stressoritega, esineb lastel ka stressist tekkivaid häireid. Sümptomiks võivad olla kohanemishäire, mis on tekkinud eluolude muutustel, või äge stressreaktsioon, mis tekib ägeda psühhotrauma tagajärjel. Kuna laps veedab enamik ajast lasteaias, peaks õpetajatel olema asjakohane väljaõpe ja hea tugisüsteem. Hea päevakava aitab lastel end turvaliselt tunda. Kindlasti peaks õpetajatel olema kontroll keskkonna üle. Reegleid ja tagajärgi tuleb lapsele selgelt väljendada. Lapse vastu tuleb olla aus, et saavutada kontakt lapsega. Kui laps soovib end avada, peab õpetaja olema valmis kuulama. Samuti tuleb meeles pidada, et iga olukord ja laps on erinev. (Susi, 2014).

Sagedaseks probleemiks laste seas on ka söömishäired, mis võivad olla põhjustatud kartusest kaalutõusu ees. Selle tagajärjel halveneb tervis ning esineb muutusi meeleolus ja käitumises. Söömishäiret tuleb märgata ja sellega tegeleda. Tihti tuleb meediast toidu kohta ekslikke sõnumeid, millest lapsed võivad teha valesid järeldusi. (Susi, 2014).

Maailma Terviseorganisatsiooni põhikiri (2005) omab seisukohta, et füüsiline, vaimne ja sotsiaalne heaolu peab olema tasakaalus. Terviseedendamist tehakse kõikide heaolu nimel, kus

omab tähtsust inimeste omavaheline koostöö muutuvus ühiskonnas. Samuti omab seisukohta, et lisaks füüsilisele ja sotsiaalsele heaolule peab tasakaalus olema ka vaimne tervis. See loob inimeses terviklikkuse ning mõjutab suutlikkust sotsialiseeruda ühiskonnas.

Mängu olemus, tähtsus ja liigid

Mäng on lapse põhitegevus, mille käigus ta omandab ja kinnistab uut informatsiooni (Koolieelse lasteasutuse riiklik õppekava, 2008). Mängu olulisemaid jooni on vabadus ja paindlikkus, mis annab lapsele võimaluse valida ise mänguks sobiva keskkonna, mängukaaslased ja mängu. Last ajendab mängima sisemine motivatsioon ja tahe seda teha. Üldiselt on mäng seotud positiivsete emotsioonidega. Mängides kogevad lapsed ehtsaid tundeid. (Ugaste, 2017). Mäng toetab sotsiaalsete oskuste ja emotsioonide kontrolli oskust. Mängu on vaadeldud kui tähtsat, naudingut tekitavat tegevust. Mäng võib olla õpimotivaatoriks, kuna see on seotud rõõmuga. Laps näitab mängus välja enda tundeid ja soove ning õpib kinni pidama reeglitest ja saab kogemusi. Mängu käigus saavad õpetajad arendada akadeemilisi oskusi. (Niilo & Kikas, 2008).

Laste mängu jagatakse loov- ja reeglimängudeks. Loovmängud on rolli-, lavastus- ja ehitismängud. Reeglimängud on põhiliselt õppe-, laulu-, laua-, liikumis- ja võistlusmängud. (Ugaste, Tuul & Välk, 2009). Loovmängus saab laps valida mängu teema, vahendid ja sisu. Reeglimängud omavad kindlaid reegleid ja struktuuri (Ugaste, 2017). Rollimängud on seotud sotsiaalsete suhetega, kus võetakse endale rollid ja mängitakse läbi erinevaid situatsioone (Niilo & Kikas, 2008). Lauamängud avardavad laste silmaringi ümbritsevast keskkonnast, arendavad loogilist mõtlemist ja on seotud mitmete esemete kujutiste piltidega (Ugaste, 2017). Lavastusmängud on sarnased rollimängudega, kuid seal on oluline kirjandusteose sisu. Ehitismängus tuuakse välja ehitiste olulisus ja nendega seotud tegevused. Õppemängudes saavad lapsed võrrelda enda oskusi ja tegevusi mängukaaslaste omadega. Õppemängudes täidetakse õppeülesandeid, mille käigus saavad lapsed kujundada ühismänguoskusi ja olla mängureeglite täitmisel aus ja täpne. (Ugaste, Tuul & Välk, 2009).

Õpetaja ülesanne on luua mänguks erinevaid tingimusi. Oluline on täiskasvanu juhendamisoskus enne mängu ja mängu ajal. (Ugaste, Tuul & Välk, 2009). Mäng aitab lapsel kujuneda isiksuseks. Mäng õpetab lahendama probleeme, mõtteid väljendama ja tunnetama end

ümbritsevat maailma. Iga uus mängukogemus on ka uus õpikogemus. (Ugaste, Tuul & Vääk, 2009).

Uurimuse eesmärk ja uurimisküsimused

Bakalaureusetöö eesmärk on kirjeldada erivajadustega laste ja eakohase arenguga laste sotsiaalset suhtlemist (sh mäng jms) rühmas õpetaja hinnangute alusel. Samuti on eesmärk uurida, kuidas hindavad õpetajad eakohase arenguga laste ja erivajadustega laste vahelisi sotsiaalseid suhteid ja kuidas saavad nad lastevahelistes suhetes lapsi abistada.

Tulenevalt uurimistöö eesmärgist püstitati järgmised uurimisküsimused:

1. Milliseid mängu erivajadusega lapsed ja eakohase arenguga lapsed koos mängivad?
2. Millist rolli näevad õpetajad enda, tugisikute ja abiõpetajate panusel eakohaselt arenenud laste ja erivajadustega laste omavahelise suhtlemise toetamisel (mäng, abistamine)?
3. Missugustes tegevustes eakohase arenguga lapsed erivajadustega last aitavad?
4. Mis tekitavad erivajadusega laste ja eakohase arenguga laste vahel konflikte?

Metoodika

Valim

Uurimuse valim moodustati ettekavatsetud valimi alusel Elva valla lasteaedade. Elva vallas on kokku 9 lasteaeda, millest 1 eralasteaed ja 2 lasteaed-alkkooli. Elva valla kodulehelt võeti lasteaedade kontaktid. Kuna uurimust sooviti teha Elva valla näitel, oli eesmärgiks uuringusse kaasata igast lasteaiast üks koolieelse lasteasutuse õpetaja. Esmalt kontakteeruti Elva valla lasteaedade direktoritega ning küsiti uuringu läbiviimiseks nende nõusolekut ja abi, et saada koolieelsete lasteasutuste õpetajate kontaktid. Seejärel pöörduti koolieelsete lasteasutuste õpetajate poole, kel paluti osaleda intervjuus. Kuna pöördumistele vastas vaid üks direktor, otsustati muuta valimi moodustamise põhimõtet ning kasutada mugavusvalimit. Pöördumine koolieelsete lasteasutuste õpetajate poole toimus elektronposti teel. Valimisse valiti koolieelsete lasteasutuste õpetajaid üle Eesti. Eeldati, et vastab kokku vähemalt 15-20 lasteaiasõpetajat.

Lõplikuks valimiks jäi 9 lasteaiaõpetajat. Kuna valim on sedavõrd väike, käsitletakse neid töös järgnevalt: õpetaja 1, õpetaja 2, ..., õpetaja 9.

Andmekogumine

Kirjeldamaks erivajadustega laste ja eakohase arenguga laste sotsiaalselt suhtlemist rühmas (sh mäng, abistamine, lastevahelised suhted jms) õpetaja hinnangute alusel, loodi intervjuu küsimustik. Andmete kogumiseks valiti intervjuu, kuna uurimusega oli plaanis süveneda lastevahelistesse sotsiaalsetesse suhetesse koolieelsete lasteasutuse õpetaja hinnangute alusel. Intervjuu koostamisel lähtuti uurimistöö eesmärgist ja uurimisküsimustest. Intervjuu koosnes neljast põhiküsimusest, mille all olid omakorda toodud täpsustavad küsimused (LISA 1). Kokku tuli vastata üheksateistkümmele küsimusele.

Aprillikuu alguses viidi läbi kaks prooviintervjuud, et katsetada küsimuste selgust ja arusaadavust. Selgus, et intervjuu küsimusi on vaja täpsustada, et need vastaksid uurimistöö eesmärgile. Kohandatud intervjuud viidi läbi aprillis. Enne intervjuu sooritamist tutvustati õpetajatele, mis on intervjuu teema, milleks andmeid kogutakse ja kuidas on uuritavate anonüümsus tagatud. Intervjuud viidi läbi nelja Harjumaa, kolme Tartumaa, ühe Pärnumaa ja ühe Lääne-Virumaa lasteaiaõpetajaga. Suuliselt viidi intervjuu läbi kahe Tartumaa lasteaiaõpetajaga, ülejäänud vastasid intervjuu küsimustele kirjalikult meili vahendusel.

Andmeanalüüs

Intervjuu kodeeriti induktiivse kvalitatiivse sisuanalüüsi QCMap programmi abil. Esmalt koostati vastustest koodid, mis võisid olla terviklikku tähendust väljendavad sõnad, laused või lauseosad. Koodide kategoriseerimisel tekkisid esmalt alakategooriad ja neid omakorda sisu sarnasuse alusel kokku pannes saadi põhikategooriad. Kodeerimise eesmärk oli koondada vastused sarnaste kategooriate alla, et moodustuks terviklik ülevaade antud uurimusest.

Tulemused

Uurimistulemused on esitatud uurimisküsimuste kaupa. Lähtuvalt põhiküsimustest moodustati neli põhikategooriat: mängud; õpetajate, tugiisikute ja abiõpetajate roll eakohaselt arenenud laste ja erivajadustega laste omavahelise suhtlemise toetamisel; erivajadustega lapse abistamine eakohaselt arenenud lapse poolt; konflikti tekkimine ja konfliktiolukorras käitumine.

Mängud

Mängude tulemused jagati kolmeks alakategooriaks: erivajadusega lapse kaasatus, mängude liigid ja mängust arusaamine.

Üheksast õpetajast viis õpetajat vastasid, et erivajadusega lapsi kaasatakse pea kõikidesse mängudesse. Üheksast neli õpetajat märkisid, et erivajadusega lapsed jäävad enamik mängudest kõrvale. Erivajadusega lapsi ei võeta mängu nende agressiivsuse, vähesse püsivuse tõttu või ei soovi erivajadusega lapsed ise mängus osaleda.

Üheksast õpetajast kuus leidsid, et kõige enam mängivad erivajadusega lapsed ja eakohase arenguga lapsed koos reegl mängu. *Ringmänge, hommikuring (Õpetaja 2)*. Ülejäänud kolm õpetajat täheldasid, et koos mängitakse loovmänge. *Klotsidega mängud (Õpetaja 1)*.

Mängureeglite arusaamisel tuli välja erinevaid aspekte. Tihti jääb mängust arusaamine keelebarjääri taha. Selgus, et erivajadusega lapsed tihti matkivad mängus teisi. Eakohase arenguga lapsed muudavad mängureegleid vastavalt mängu käigule, kui nad mängivad koos erivajadustega lastega. Samuti tõi üks õpetaja välja, kui oluline on erivajadusega lapsele selge ja konkreetne mängu seletus: *Kui rääkida aeglasemalt ja selge diktsiooniga, siis nad mõistavad hästi (Õpetaja 6)*.

Õpetajate, tugiisikute ja abiõpetajate roll eakohaselt arenenud laste ja erivajadustega laste omavahelise suhtlemise toetamisel

Põhiteemadeks kujunesid järgmised kategooriad: ühine mängimine, erivajadustega lapse abistamine ja konfliktiolukorras käitumine. Nendes kategooriates toodi välja lasteaiatöötajate rollid eakohaselt arenenud laste ja erivajadusega laste omavahelises suhtluses.

Tulemustes selgus, et kõik lasteaiaõpetajad peaksid laste omavahelisse mängu sarnaselt panustama. Nii lasteaiaõpetaja, õpetaja abi kui ka tugiisik peaksid lapsi mängudes ühtselt motiveerima ja juhendama. Vastustes toodi välja erinevaid näiteid: *Toetada last ühismängu tekkimiseks (suunama) ja selle käigus. Kiita last ning vajadusel jagama selgitusi ja/või abi. Märgata lapse soovi ja tahet ühismänguks eakohaselt arenenud lapsega/lastega (Õpetaja 6). Õpetaja saab mängu nii korraldada, et mäng haarab kõiki lapsi ning kõigil on tegevust. See pole olnud meie rühmas üldse probleem - kõik lapsed mängivad koos, erivajadus pole laste jaoks üldse teema (Õpetaja 5).*

Erivajadustega laste abistamise kategoorias selgus samuti, et töötajad peaksid abistamisse lähtuma üheselt. Neli õpetajat üheksast leidsid, et töötajad peaksid eakohase arenguga last suunama erivajadusega last abistama. *Suunates ja toetades eakohase arenguga last erivajadusega lapse abistamiseks. Olema avatud lapse soovile teist last aidata ning kiitma last tema abi eest (Õpetaja 6).* Ülejäänud õpetajad leidsid, et lastele on vaja teha vastavat selgitustööd. *Õpetaja saab teha väga suurt eeltööd ja selgitustööd. Et kõik lapsed ei olegi ühesugused. Rääkida erivajadustega lapse erisustest. Aidata lastel mõista, et erivajadusega laps ei saa ise sinna midagi teha, et ta selline on (Õpetaja 3).*

Erivajadusega lapse abistamine eakohase arenguga lapse poolt

Erivajadustega laste abistamisel räägitakse lähemalt erivajadusega laste abistamisest, rõõmudest ja negatiivsetest külgedest.

Viis õpetajat üheksast leidsid, et enim abistatakse erivajadusega lapsi enesekohastes oskustes (riietumine, mänguasjade ärapanemine, käte pesemine). Kolm õpetajat märkasid, et eakohase arenguga lapsed aitavad erivajadustega lastele reegleid meenutada. Üks õpetaja tõi välja väga hea tähelepaneku: *Ma ei oskagi välja tuua konkreetset tegevust. Lapsed käituvad üldiselt hetke emotsioonide ajal, mistõttu teatud tegevustes nad abistavad üksteist meeleldi ja teinekord jälle mitte. Kindlasti on eakohaselt arenenud lapsed erivajadustega lastele eeskujuks, kuid laste oskused ja võimed on siiski personaalsed (Õpetaja 5).* Küsimusele, kas eakohase arenguga lapsed peaksid erivajadusega lapsi rohkem abistama, vastati küllaltki erinevalt. Kolm õpetajat pidasid oluliseks laste omavahelist suhtlemist. Teised kolm õpetajat leidsid, et

erivajadusega lapsi abistatakse juba piisavalt. Kaks õpetajat ei omanud seisukohta ning üks õpetaja tõi välja omaette seisukoha: *Ma arvan, et siis, kui on mingi õpitegevus, näiteks tähtede kirjutamine või numbritega kirjutamine, et siis nagu tahaksid kasvõi oma käega tal rohkem neid asju kaasa teha. Et õpitegevuses nad ei taha nagu väga aidata neid (Õpetaja 1).*

Seitse õpetajat tundsid rõõmu, et erivajadustega laste ja eakohaselt arenenud laste vaheline läbisaamine on hea. Üks õpetaja väitis, et rõõmu valmistab teadmine, et ta on enda tööga hästi hakkama saanud. Üks õpetaja märkis, et tunneb rõõmu mõlemast: *Omavaheline suhtlus, laste rõõm ja eduelamus tehtud tööst ja mängust (Õpetaja 1).*

Negatiivsete külgede all mõeldakse abistamise negatiivset mõju erivajadusega lapsele ja abistamise takistusi eakohaselt arenenud lapse poolt. Üldiselt ei häirinud õpetajaid, kui eakohase arenguga laps abistab erivajadusega last. Kuid kaks õpetajat tõid välja olulise aspekti lapse liigsest abistamisest. *Eakohase arenguga laps teeb sageli erivajadusega lapse eest tegevuse ära, mitte ei abista. Seda ehk seetõttu, et eakohaselt arenenud lapsel pole piisavalt kannatust oodata kuni erivajadusega laps sageli aeglasemalt tegutseb (Õpetaja 5).* Abistamist takistavad kaks põhiasjaolu. Neli õpetajat pidasid probleemiks üksteisest mitte arusaamist ja kolm täheldasid laste soovi mitte aidata. Kahe õpetaja arvates ei ole takistusi.

Konflikti tekkimine ja konfliktiolukorras käitumine

Konfliktide all tekkis alaliigitus: konflikti tekkimine; konfliktiolukorras käitumine ja lahendamine; konflikti ennetamine.

Seitse õpetajat üheksast tõid välja, et konfliktid tekivad laste vahel enamjaolt üksteisest mitte arusaamisel: *Teist keelt kõneleva lapse puhul võib eakohane laps pöörduda õpetaja poole murega, et ta ei saa mu kõnest aru või õpetaja ta ei räägi minuga (Õpetaja 3).* Kaks õpetajat rõhutasid, et eakohase arenguga lapse ja erivajadusega lapse vahel tekitab konflikte mänguasjade jagamine. Samuti juhtisid paar õpetajat tähelepanu erivajadusega lapse vägivaldsusele/lärmakusele. *Näiteks kui erivajadustega laps karjub, siis eakohase arenguga laps ütleb, et ma ei taha, et sa karjud. Mu kõrval hakkavad valutama. Või eakohane laps pöördub selle murega õpetaja poole (Õpetaja 3).*

Lapsed käituvad konfliktiolukordades erinevalt. Mõni muutub vägivaldseks, teine väldib olukorda, kolmas pöördub abi saamiseks täiskasvanu poole. Konflikte lahendavad lapsed samuti erinevalt. Neli õpetajat leidsid, et lapsed põgenevad konflikti tekkides. Teised neli õpetajat juhtisid tähelepanu täiskasvanu abi vajamisele konfliktiolukorras.

Kõik õpetajad leidsid, et lastevahelisi konflikte annab ära hoida. Neli õpetajat rõhutasid, et selleks tuleb teha selgitustööd. *Õpetaja saab teha väga suurt eeltööd ja selgitustööd. Et kõik lapsed ei olegi ühesugused. Rääkida erivajadustega lapse erisustest. Aidata lastel mõista, et erivajadusega laps ei saa ise sinna midagi teha, et ta selline on (Õpetaja 3).* Kaks õpetajat leidsid, et lahendus on õpetaja pidev juuresolek. *Jälgides situatsioone ja ennetades (Õpetaja 5).* Kolm õpetajat täheldasid, et lapsi tuleb pidevalt jälgida ja nendega koos mängida. *Et konflikt ei tekigi, kui õpetaja ise osaleb kõigis tegevustes on kesksel kohal (Õpetaja 2).* Samas mõni õpetaja leidis, et konfliktiolukorra läbielamine annab kogemusi, et hilisemas elus paremini toime tulla.

Antud uurimuse tulemustest selgus, et enamikule küsimustele vastati sarnaselt. Täielikult oldi ühel nõul selles, et tervel töökollektiivil on ühtne roll laste abistamises ja et lasteaiatöötajate asjakohane töö aitab konfliktiolukordi ennetada. Enamik õpetajaid leidsid, et konfliktid tekivad asjaolul, et lapsed ei mõista üksteist. Ühist rõõmu valmistas õpetajatele aga see, et erivajadustega laste ja eakohase arenguga laste vahel on valdavalt head suhted, mis kajastub üksteise abistamises. Erivajadusega lapse kaasamisse arengukohase lapse tegevustesse suhtusid õpetajad kaheti. Oli õpetajaid, kes vastasid, et erivajadusega lapsi väga ei kaasata. Samas teised ütlesid, et kaasatakse, kuid peamiselt reeglilmängudesse. Suurema varieeruvusega vastuseid oli kolmes alakategoorias. Abistamisel, mängust arusaamisel ja konfliktiolukorras käitumisel.

Arutelu

Lastel peaksid sotsiaalsed oskused välja kujunema eelkoolieaks ehk 6-7. eluaastaks. Nendeks on: sotsiaalne mõistmine- otsuste tegemine, reeglite järgimine; suhted eakaaslastega - osalemine ühistegevuses, dialoogi kasutamine; prosotsiaalne käitumine - lohutamine ja jagamine (Männamaa & Marats, 2009). Käesoleva bakalaureusetöö eesmärk oli kirjeldada erivajadustega laste ja eakohase arenguga laste sotsiaalset suhtlemist rühmas (sh mäng jms) õpetaja hinnangute alusel. Samuti oli eesmärk uurida, kuidas hindavad õpetajad eakohase arenguga laste ja

erivajadustega laste vahelisi sotsiaalseid suhteid ja kuidas saavad nad lastevahelistes suhetes lapsi abistada.

Lapsed kogevad mängu jooksul ehtsaid tundeid (Ugaste, 2017). Antud uurimistulemustest selgus, et erivajadusega lapsed jäävad eakohase arenguga laste mängust kõrvale peamiselt agressiivsuse ja lärmakuse tõttu. Uurimusest selgus ka, et erivajadusega lapsed osalevad üldiselt reegl mängudes rohkem, sest nendes on õpetaja roll suurem (Ugaste, Tuul & Vääk, 2009). Lapsi kutsub mängima sisemine motivatsioon (Ugaste, 2017), mis ilmneb ka antud uurimise tulemustes, huvi puudumisel erivajadusega laps mängus ei osale.

Esmased sotsiaalsed oskused on: abistamine, lohutamine või jagamine, mis kujundatakse enne kooli minemist (Männamaa & Marats, 2009). Antud intervjuu küsimustest selgus, et erivajadusega lapsi abistatakse enim enesekohastes oskustes. Eakaaslaste roll laste elus on tähtis, kuna õpitakse suhtlema, kui võrdsega (Tropp & Saat, 2008). Kaks õpetajat leidsid, et liigne abistamine võib aga takistada erivajadusega lapse edasist arengut.

Lasteasutuses tuleb kasutada jõukohaseid õppematerjale ja -kavasid (Haridus- ja Teadusministeerium, 2018). Uurimistulemustest tuli välja, et õpetajast sõltub, kas ja kuidas kaasatakse erivajadusega lapsi erinevatesse tegevustesse. Eelnevad uurimused on näidanud, et eneseteadlikud õpetajad kasutavad rohkem motiveerimist (Gebbie, Ceglowski, Linda, Taylor & Miels, 2012). Käesolev uurimistulemus kinnitas, et laste motiveerimine on õige meetod, et kaasata erivajadusega lapsi tegevustesse. Samuti kinnitasid uurimistulemused, et lasteaiaõpetajate koostöö väljendub ühiste panustena. Koostöö on vajalik erivajadustega laste arendamisel (Kulderknup, 2009b).

Sotsiaalsete oskuste puudumine võib lastes tekitada agressiivsust. Agressiivsus aitab jõuda kiiremini situatsioonide lahendusteni. (Keltikangas-Järvinen, 2011). Antud uurimuse tulemused näitavad, et vägivaldsus/lärmakus ei vii lahenduseni, vaid tekitab hoopis laste vahel konflikte. Sellegipoolest on lapsi, kes käituvad agressiivselt. Esineb ka lapsi, kes põgenevad olukorrast. See kinnitab varasemat uurimust, et esineb lapsi, kes kardavad agressiivsust, mille esinemisel nad tõmbuvad eemale. Kuigi see võib viia olukorra lahendamiseni, tähendab see, et lapsel ei ole piisavat sotsiaalseid oskusi, et konfliktiolukorras ise toime tulla. Seda kinnitab varasem tõdemus, et lastel, kes teistega läbi ei saa, jääb puudu eakohastest vestlusoskustest (Shapiro, 1997).

Käesoleva uurimistöö piiranguks võib pidada ettekavatsetud valimi moodustamise ebaõnnestumist ootamatult madala vastamise tõttu, mille tagajärjel pidi moodustama mugavusvalimi alusel uue valimi. Kuna aega oli selle võrra vähem, kujunes suhteliselt väike valim. Seetõttu tuleb olla kriitiline saadud tulemuste üldistamisel kõigile Eesti lasteaedadele. Teiseks piiranguks võib pidada õpetajate hinnanguid, kuna pole teada, kuivõrd need arvamused peegeldavad tegelikku olukorda või objektiivsust. Intervjuu oli küll anonüümne, kuid siiski lähtuvad vastajad enda kogemustest. Järgmised uurijad võiksid uurida erinevate Eesti lasteaedade lapsi ja nende kogemusi ja sotsiaalseid suhteid erivajadusega lastega.

Tänu sõnad

Autor tänab lasteaiaõpetajaid, kes osalesid intervjuus, leidsid aega intervjuu küsimustele vastamiseks ja andsid sellega oma panuse käesoleva uurimistöö valmimiseks. Tänab kõiki, kes toetasid selle töö valmimist, panustasid uurimistöösse oma mõtteid, aega ning kogemusi.

Autorsuse kinnitus

Kinnitan, et olen koostanud ise käesoleva lõputöö ning toonud korrektselt välja teiste autorite ja toetajate panuse. Töö on koostatud lähtudes Tartu Ülikooli haridusteaduste instituudi lõputöö nõuetest ning on kooskõlas heade akadeemiliste tavadega.

Merlyn Karu

21.05.2019

Kasutatud kirjandus

- Frostad, P., & Pijl, S. J. (2007, February 1). Does being friendly help in making friends? The relation between the social position and social skills of pupils with special needs in mainstream education. *European Journal of Special Needs Education* 22(1), pp. 15–30.
Külastatud aadressil
file:///C:/Users/Dell/Desktop/ÜLIKOOOL/2018sugis/baka%20töö/Does_being_friendly_help_in_making_friends_The_rel.pdf
- Gebbie, H. D., Ceglowski D., Linda K. Taylor, K. L., & Miels, J (2012). The Role of Teacher Efficacy in Strengthening Classroom Support for Preschool Children with Disabilities Who Exhibit Challenging Behaviors. *Early Childhood Educ J* (2012) 40:35–46.
- Haridus- ja Teadusministeerium (2017). Haridus- ja teadusministeeriumi aasta-analüüs 2017, kokkuvõte. Tartu: Haridus- ja Teadusministeerium. Külastatud aadressil
<https://www.hm.ee/et/tegevused/uuringud-ja-statistika-0>
- Häidkind, P (2007). *Hariduslike erivajadusega laps koolieelses lasteasutuses*. L. Tiirmaa (Koost). Erivajadustega laps ja noore toetamise võimalusi hariduse omandamisel (lk 7-10). Tallinn: Argo Kirjastus.
- Häidkind, P. & Kuusik, Ü (2008). *Erivajadusega laps koolieelses lasteasutuses*. E. Kulderknup (Koost). Lapse arengu hindamine ja toetamine (lk 22-72). Tartu: Ülikooli kirjastus Studium.
- Keltikangas - Järvinen, L. (2011). *Sotsiaalsus ja sotsiaalsed oskused*. Tallinn: Kirjastus Koolibri.
- Keltikangas - Järvinen, L. (2013). *Väikelapse sotsiaalsus*. Tallinn: Kirjastus Koolibri.
- Koolieelse lasteasutuse riiklik õppekava (2008). Riigi teataja. Külastatud aadressil
<https://www.riigiteataja.ee/akt/13351772?leiaKehtiv>
- Koolieelse lasteasutuse seadus (1999). Riigi teataja. Külastatud aadressil
<https://www.riigiteataja.ee/akt/122012018006?leiaKehtiv>

- Kõrgesaar, J. (2002). *Sissejuhatuse hariduslike erivajaduste käsitlemise*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Kõrgesaar, J. (2010). *Sissejuhatuse hariduslike erivajaduste käsitlemise, 2. väljaanne*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Kulderknup, E. (Toim) (2009a). *Lapse arengu hindamine ja toetamine*. Tartu: Kirjastus Studium.
- Kulderknup, E. (Toim) (2009b). *Õppe- ja kasvatustegevuse korraldus*. Tartu: Kirjastus Studium.
- Kukk, K. (2007). *Erivajadustega õpilane ja kaasav haridus*. L. Tiirmaa (Koost). Erivajadustega laps ja noore toetamise võimalusi hariduse omandamisel (lk 19-22). Tallinn: Argo Kirjastus.
- Lawrence E. Shapiro (1997). *Kuidas kasvatada lapses emotsionaalset intelligentsust*. Kiik, M (toim). (2002). OÜ Väike Vanker.
- Maailma Terviseorganisatsiooni põhikiri (2005). Riigi Teataja. Külastatud aadressil <https://www.riigiteataja.ee/akt/846869>
- Männamaa, M., & Marats, I. (2009). *Lapse üldoskuste areng*. E. Kulderknup (Toim), Üldoskuste areng koolieelses eas (lk 5–43). Tartu: Studium.
- Niilo, A & Kikas, E (2008). *Mäng*. E. Kikas (Toim), Õppimine ja õpetamine koolieelses eas (lk 120-136). Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Sarjas, A (Toim.) (2010). *Märka ja toeta last*. Trükk: Major Trükiagentuur
- Soriano, V (toim). (2014). *Euroopa Eriõppe ja Kaasava Hariduse Agentuur, 2014. Viis põhisisõnumit kaasava hariduse kohta. Teooria rakendamine praktikas*. Odense, Taani: Euroopa Eriõppe ja Kaasava Hariduse Agentuur
- Strain, P. S., & Smith, B. J. (1996). *Developing Social Skills in Young Children with Special Needs*. Journal Articles; Guides - Non-Classroom. Külastatud aadressil <http://eds.b.ebscohost.com.ezproxy.utlib.ut.ee/eds/detail/detail?vid=2&sid=f7ce0643-dd004b7d-8ca3-30062f0c50ce%40pdc-vsessmgr02&bdata=JnNpdGU9ZWRzLWxpdmU%3d#AN=EJ537646&db=eric>

- Susi, A. (Koost) (2014). *Vaimne tervis - Väärtus meie kõigi jaoks*. Infokogumik laste vaimse tervise häiretest. Külastatud aadressil https://kodu.kliinikum.ee/vaimsetervisekeskus/ida_virumaa/wp-content/uploads/2014/12/vaimne_tervis_eesti_keeles.pdf
- Tropp, K., & Saat, H. (2008). *Sotsiaalsete oskuste areng*. E. Kikas (Toim). Õppimine ja õpetamine koolieelses eas (lk 53-78). Tartu: TÜ Kirjastus.
- Ugaste, A. (2017). *Laps ja mäng*. K. Nugin & T. Õun (Toim), Õppe- ja kasvatustegevus lasteaias (lk 201-209). Tartu: AS Atlex.
- Ugaste, A., Tuul, M., & Välk, T. (2009). *Mängu tähtsus lapse arengus ning mängu juhendamine*. E. Kulderknup (Toim), Üldoskuste areng koolieelses eas (lk 44–61). Tartu: Studium.
- Watkins, A. (Toim). (2007). *Hindamine kaasavas keskkonnas: poliitika ja praktika võtmeküsimused*. Odense, Euroopa Eripedagoogika Arendamise Agentuur

LISA 1.

Tere!

Olen Merlyn ja õpin Tartu Ülikoolis koolieelse lasteasutuse õpetajaks. Teen bakalaureusetöö teemal erivajadustega laste ja eakohase arenguga laste vaheline sotsiaalne suhtlus õpetajate hinnangute alusel. Kui olete nõus intervjuus osalema, lepime intervjuu aja kokku. Teie anonüümsus on tagatud.

Tervitades Merlyn

Erivajadusega lapse ja eakohase arenguga lapse sotsiaalne suhtlemine lasteaias õpetajate hinnangute alusel.

- **Milliseid mängu erivajadusega lapsed ja tavalapsed koos mängivad?**
 1. Missugustesse mängudes kaasavad eakohase arenguga lapsed erivajadusega lapsi?
 2. Kuidas saavad erivajadusega lapsed mängureeglitest aru?
 3. Kui sageli erivajadustega laps eakaaslaste mängust kõrvale jääb?
- **Missugustes tegevustes tavalapsed erivajadustega last aitavad?**
 1. Milles eakohase arenguga lapsed abistavad erivajadusega lapsi?
 2. Milles võiksid eakohase arenguga lapsed erivajadusega lapsi rohkem aidata?
 3. Mis takistab eakohaselt arenenud lapsel erivajadusega last abistamast?
 4. Mis teid selle juures häirib, kui eakohase arenguga laps abistab erivajadusega last?
 5. Mis valmistab teile rõõmu, kui näete eakohase arenguga last erivajadusega last abistamas?
- **Mis tekitab erivajadusega laste ja eakohase arenguga laste vahel konflikte?**
 1. Kuidas suhtuvad eakohase arenguga lapsed erivajadusega lastesse?

2. Mis põhjustab erivajadusega lapse ja eakohase arenguga lapse vahel konflikte?
3. Kuidas püüavad lapsed konflikte lahendada?
4. Mida sooviksite veel lisada?

· **Millist rolli näevad õpetajad enda, tugiisikute ja abiõpetajate panusel eakohaselt arenenud laste ja erivajadustega laste omavahelise suhtlemise toetamisel (mäng, abistamine)?**

1. Kuidas saab tugiisik kaasa aidata erivajadusega lapse ja eakohase arenguga lapse ühisel mängimisel?
2. Kuidas saab lasteaiaõpetaja kaasa aidata erivajadusega lapse ja eakohase arenguga lapse ühisel mängimisel?
3. Kuidas saab õpetaja abi kaasa aidata erivajadusega lapse ja eakohase arenguga lapse ühisel mängimisel?
4. Kuidas saab õpetaja abi kaasa aidata erivajadusega lapse abistamist eakohase arenguga lapse poolt?
5. Kuidas saab lasteaiaõpetaja kaasa aidata erivajadusega lapse abistamist eakohase arenguga lapse poolt?
6. Kuidas saab tugiisik kaasa aidata erivajadusega lapse abistamist eakohase arenguga lapse poolt?
7. Kuidas saab lasteaiaõpetaja ära hoida konflikte erivajadusega lapse ja eakohase arenguga lapse vahel?

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Merlyn Karu,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose Erivajadustega laste ja eakohase arenguga laste sotsiaalne suhtlemine lasteaias õpetajate hinnangute alusel, mille juhendaja on Maris Juhkam,

reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Merlyn Karu

21.05.2019